

НОВІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті представлено нові штрихи до постаті видатного педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського та цікаву трансформацію його прізвища.

Ключові слова: біографія, педагогічна спадщина, освіта, трансформація, Державний архів.

Цього року ми відзначаємо 105-річний ювілей Василя Олександровича Сухомлинського, видатного педагога-гуманіста, публіциста, письменника, який залишив унікальну творчу спадщину. Його ідеї щодо розвитку, формування, виховання дитини перегукуються з нинішнім баченням проблем, освітньо-виховними трансформаціями та суперечностями, відповідають загальноцивілізаційним тенденціям розвитку, що все більше утверджуються в Україні.

Василь Олександрович значно випередив свій час і продемонстрував зразки педагогічної мудрості, які мають вагомое значення не тільки для практики сьогодення, а й для сучасної педагогічної науки [13].

Науково-педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського необхідно розглядати в контексті доби, у яку йому судилося жити і працювати. Василь Олександрович був породженням свого часу. О.В. Сухомлинська зазначає: «Педагогічну (практичну і наукову) діяльність Василь Олександрович почав наприкінці 40-х. Спершу діяв за суворими законами авторитарної парадигми. Вірив у комуністичні ідеали. Напочатку 50-х розчарувався. Авдругій половині 60-х він узагалі відмежовується від офіційної педагогіки і пише твори, які різко суперечать їй» [12].

Про життєвий і творчий шлях видатного педагога написано чимало. Це передусім книги «Добротворець» І.Цюпи, «Дума про вчителя» І.Драча, «Повість про вчителя Сухомлинського» В.Тартаківського, «Світ маленьких гуліверів» В.Князюка,

«Павлиш. Продовження легенди» К.Григор'єва і Б.Хандроса, «Глашатай школи радості» А.Борисовського, «Морально-естетичні погляди Сухомлинського» І.Зязюна і Є.Радчаніна та ін. Про нього видрукувано багато статей у періодичній пресі, створено науково-популярні й документальні фільми.

Але є ще і нові штрихи до постаті педагога-земляка. Привернула увагу стаття В.Поліщука «Містична трансформація прізвища педагога Сухомлинського», який зазначає: «Переглядаючи підшивки післявоєнних обласних газет, звернув увагу на вірші, статті та фейлетони, підписані прізвищем Сухоминський. Автор славив радянський народ та його «великого вождя». «Вітчизні», «Сталінське слово», «Ми хочемо миру», «Слово молодого виборця», «Всенародний кандидат»... Спершу не надав значення такому підпису – вирішив, що то просто орфографічна помилка, яку не помітив коректор. Та вірші стали потрапляти на очі на шпальтах газети ледь не щомісяця. Ім'я

автора «Василь» та місце його проживання «Павлиш» вказувало на те, що це й є знаменитий педагог Василь Сухомлинський, який чомусь підписував свої опуси прізвищем без літери «л» [11].

На цю плутанину з прізвищем відомого педагога Василя Сухомлинського звертає увагу краєзнавець Іван Петренко, який здійснив дослідження на архівних матеріалах. Тож пропонуємо ознайомитися з цікавими результатами у цій статті.

Ім'я видатного педагога В.О.Сухомлинського відоме не тільки в Україні, але далеко і за її межами. Воно й не дивно, адже наш земляк розробив свою новаторську систему виховання учнів, якою й донині послуговуються в деяких країнах світу. Також Василь Олександрович для багатьох з нас є сучасником, хоча з моменту його відходу у вічність минає більше 50 років. Здавалося б, що за ці роки детально й прискіпливо вивчена не тільки творча спадщина видатного земляка, а також його біографія. Однак нещодавні знахідки в Державному архіві Кіровоградської області дозволяють додати деякі нові, невідомі штрихи до життєпису видатної постаті вітчизняної педагогіки та зробити спробу встановити етапи еволюції того прізвища, з яким він увійшов у світову педагогіку – Сухомлинський?

Поштовхом до таких несподіваних пошуків та одночасно непростих роздумів були декілька документів, датованих 1939 роком, що нині зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області і які впродовж понад 70-ти років чомусь не викликали уваги дослідників. Ймовірно, це зумовлено тим, що вони стосувалися кандидата в члени ВКП(б) В. О. Сухомінського.

Можливо, у них мова йде про майбутнього члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР та одночасно Героя Соціалістичної Праці Василя Олександровича Сухомлинського? Така думка наштовхнула до детального ознайомлення зі змістом документів. І вже перші рядки з прочитаного переконували, що вони таки стосуються видатного педагога, бо, окрім схожого за звучанням прізвища, у довоєнних паперах повсюди вжито ім'я й по батькові фігуранта справи: Василь Олександрович. Саме таке ім'я мав і наш прославлений земляк.

Вчитуємося в ці документи, датовані жовтнем та листопадом 1939 року. Так, на двох аркушах, узятих з учнівського зошита, надзвичайно каліграфічним почерком та з дотриманням усіх правил тогочасного правопису написана заява секретарю обласного комітету партії від кандидата в члени ВКП(б), завідувача навчальною частиною Онуфріївської середньої школи Сухомінського Василя Олександровича. Її появу спричинив факт непорозумінь між молодим педагогом, стаж роботи якого на цій посаді обчислювався лише двома місяцями, і керівництвом Онуфріївського РПК. Загальновідомо, що майбутній вчений-

педагог і орденоносець усе життя засівав свою педагогічну ниву саме на Онуфріївщині!

У заяві, написаною рукою В. О. Сухомінського, також вказані й інші відомості, що добре пасують до загальновідомої біографії майбутнього директора школи з села Павлиша. А саме: що заявник зовсім нещодавно, у 1938 році, отримав вищу педагогічну освіту (заочно) і здобув фах вчителя української мови і літератури; що він недавно перехворів на туберкульоз; що досвіду навчання й виховання учнів у нього ще недостатньо – тільки три роки, тож він ледве справляється з нинішньою роботою, тому керувати навчальним процесом Онуфріївської середньої школи йому нині дуже важко. Ці кілька прочитаних біографічних рядків із заяви кандидата в члени ВКП(б) повністю розвіяли сумніви щодо приналежності документів саме тій особі, яку ми знаємо як Василь Олександрович Сухомлинський, оскільки повторюють загалом, але не повністю, його офіційний, багато разів описаний життєвий шлях, відомий кожному досліднику наукової спадщини видатного педагога.

Щодо нових і невідомих обставин у біографії великого вчителя або, можливо, недостатньо з'ясованих, то їх суть ось у чому: Онуфріївський відділ освіти силував В. О. Сухомінського на посаду директора Млинківської середньої школи. У відділі народної освіти Онуфріївського РВК навіть підготували наказ про переведення молодого педагога до школи с. Млинки, а завідувач відділу Вербицький ще й привітав його, у досить специфічній манері, з новим призначенням.

Проте Василь Олександрович не погодився очолити навчальний заклад. Розправа за непослух була швидкою. 25 жовтня 1939 року вчителя викликали на засідання бюро Онуфріївського районного комітету партії. Перший секретар райкому партії Попов запропонував виключити Сухомінського з лав партії і позбавити права працювати в школі. Другий секретар РПК Малоніга, загалом погодившись з думкою Попова щодо партійної долі завуча Онуфріївської середньої школи, вніс дещо гуманнішу пропозицію: «Послати куди-небудь в початкову школу вчителем!» Так і проголосували. Після цього життєвий і трудовий шлях В.О. Сухомінського міг піти зовсім іншим чином і навіть привести не тільки до заборони на працю в школі, але, можливо, і до арешту, адже йшов 1939 рік. Репресії серед громадян тогочасної країни

тривали, хоч не з тим розмахом, що раніше. Безпосереднім свідком тих процесів у країні Василь Олександрович був, тому добре розумів усі наслідки рішення бюро райкому партії.

Тож В. О. Сухомінський, якому восени 1939 року виповнився лише 21 рік, вирішив обґрунтувати неможливість своєї роботи на посаді директора школи. З цією метою він і написав листа до Кіровоградського обласного комітету партії. Щодо мотивів дій першого секретаря Онуфріївського РПК Попова, то Сухомінський перш за все вбачав їх проявом помсти особисто собі через неприязні стосунки партійного функціонера до старшого брата Василя Олександровича – Івана, названого в листі «орденоносцем». Дійсно, у 1939 році Іван Олександрович, директор Зибківської неповної середньої школи, був відзначений орденом «Знак пошани» – доволі престижною на той час нагородою.

Заяву В. О. Сухомінського в обкомі партії прочитали. А потім направили її до Онуфріївки. 13 листопада 1939 року відбулося чергове засідання бюро Онуфріївського райкому партії. На ньому попереднє рішення від 25 жовтня щодо Сухомінського відмінили, молодого педагога згодилися залишити кандидатом в члени ВКП(б), але винесли догану без занесення до облікової картки – за відмову працювати директором школи с. Млинки. В. О. Сухомінського зняли з посади завідувача навчальної частини Онуфріївської середньої школи та перевели на посаду «рядового» вчителя в тій таки ж школі.

Ось так з документів Державного архіву Кіровоградської області постали невідомі обставини непростих життєвих перипетій майбутнього видатного педагога В. О. Сухомлинського: майже двомісячна робота заступником директора Онуфріївської середньої школи з навчальної частини – з вересня по 13 листопада 1939 року; призначення директором Млинківської середньої школи та відмова від цієї посади – 20-і числа жовтня 1939 року; виключення з членів у кандидати ВКП(б) – 25 жовтня 1939 року; остаточне зняття з посади завуча Онуфріївської середньої школи і переведення на посаду вчителя цієї школи та поновлення перебування в партії – 13 листопада 1939 року.

Однак у документах залишилася ще одна таємниця, а саме: чому в них увесь час звучить прізвище Сухомінський, хоча

наш земляк увійшов в історію вітчизняної і світової педагогіки саме як Сухомлинський?

Сумніватися в тому, що Василь Олександрович у жовтні 1939 року випадково допустив помилку у власноруч написаній заяві до Кіровоградського обкому партії, не варто, оскільки своє прізвище написав тричі і кожного разу як Сухомінський. У витязі з протоколу №136 засідання бюро Онуфріївського РПК від 13 листопада 1939 року прізвище Сухомінський вжите чотири рази. Друкарка райкому партії могла, звичайно, допустити помилку в написанні прізвища маловідомого їй кандидата в члени ВКП(б), але не чотири рази поспіль! Тож скрізь написала: «Василь Олександрович Сухомінський». Протокол, до речі, особисто завірив підписом секретар райкому партії Попов.

Оригінали використаних у цій статті документів з 14 листопада 1939 року зберігалися в секторі обліку Кіровоградського обласного комітету КПУ, а нині знаходяться у фондах Державного архіву Кіровоградської області [1]. Якого б то стороннього втручання до них будь-кого за всі ці роки не виявлено, усі папери є першотворами, тому постає цілком логічне запитання: що примусило «довоєнного» Сухомінського вже у післявоєнний час трансформуватися у Сухомлинського?

Можливо, відповідь знаходиться у метричних книгах Свято-Василівської церкви с. Василівка нинішнього Олександрійського, колишнього Онуфріївського, району. Адже саме в цьому селі 1918 року народився та, імовірно, у сільській церкві був хрещений майбутній педагог.

Прикро, але метричної книги зі Свято-Василівської церкви саме за 1918 рік у Державному архіві Кіровоградської області немає. Зате збереглися інші церковні книги, одна з них за 1914 рік. У ній під номером 28 натрапляємо на запис про народження 30 березня 1914 року в сім'ї селян с. Василівка Олександра Омеляновича Сухомизьського та дружини його Ксенії Іудовни сина Івана [2]. Сумнівів у тому, що цей Іван Олександрович є рідним братом народженого кількома роками згодом Василя Олександровича Сухомлинського, немає.

Отже, батьки майбутнього прославленого педагога носили прізвище Сухомизьські. Однак він у 1939 році чомусь написав у заяві своє прізвище як Сухомінський. Але вже у післявоєнний час учений-педагог постав як Сухомлинський. Коли трапилася ця

метаморфоза прізвища? Спробуємо з'ясувати.

27 грудня 1947 року до первинної партійної організації відділу освіти Онуфріївського РВК Кіровоградської області надійшла заява від Ганни Іванівни Сухомлинської з проханням прийняти її до лав ВКП(б). До заяви кандидат у члени партії додала анкету, у якій вказала, що вона народилася в с. Мутасьєво Маршанського повіту Тамбовської губернії в 1918 р. У 1939 р. закінчила педагогічний інститут у м. Куйбишеві. За кілька років роботи від вчителя I-IV класів дослужилася до завідувача відділу народної освіти Удмуртської АРСР. А вже з березня 1944 року працювала директором Онуфріївської середньої школи, що на Кіровоградщині [3]. Зрозуміло, що Ганна Іванівна Сухомлинська приїхала в Україну разом зі своїм чоловіком Василем Олександровичем, який, як відомо з його офіційної біографії, з червня 1942 року до березня 1944 працював директором школи в селищі Ува Удмуртської АРСР.

Рішення зборів первинної партійної організації, що відбулися 28 грудня 1947 року, були прогнозованими: Г. І. Сухомінську, а саме так написали в протоколі зборів прізвище кандидатки, прийняли в члени ВКП(б). Наступного дня рішення зборів спрямували до Онуфріївського районного комітету партії, де 30 грудня 1947 року протокол затвердили, тож Г. І. Сухомінську перевели з кандидатів в члени більшовицької партії [4].

Викликає подив те, що первинна партійна організація розглядала справу про набуття членства в рядах партії Ганною Іванівною Сухомінською, а райком партії буквально через день затвердив своїм рішенням це набуття вже Сухомлинською.

Різничитання і різне написання прізвища, що безпосередньо стосується директорки Онуфріївської середньої школи, знаходимо і в інших документах. Так, 15 грудня 1947 р. свою рекомендацію щодо прийому її до лав партії дав начальник районного відділу МДБ Кошелєв. Прізвище директора він написав так: Г. Сухомлинська. Однак в іншій рекомендації, що її теж 15 грудня 1947 року власноруч написала Т. Резник, прізвище рекомендованої написано як Сухомінська [5].

Що ж до самого В. О. Сухомлинського, то післявоєнні документи, що зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області, теж доволі суперечливі й неоднозначні щодо написання його прізвища. Так, 15 листопада 1944 року на бюро Кіровоградського обласного комітету партії Василя

Олександровича затвердили завідуючим Онуфріївським районним відділом народної освіти. У протоколі рішення бюро прізвище новопризначеного завідувача записали як В. О. Сухомінський [6].

У грудні 1943 року до Онуфріївського району повернувся з евакуації вже згадуваний нами орденоносець Іван Олександрович – брат майбутнього видатного педагога. Напередодні війни він встиг закінчити два курси історичного факультету, але далі навчання не продовжив, оскільки в 1941 році був призначений завідувачем відділу пропаганди й агітації Онуфріївського РК КП(б)У. З початком війни виїхав до Воронежської області (РРФСР), де очолив один з районних відділів народної освіти. Після звільнення Онуфріївщини від нацистів повернувся додому. А 25 липня 1944 року на засіданні бюро Кіровоградського обкому партії І. О. Сухомінського відновили на довоєнній посаді – завідувача відділу пропаганди й агітації Онуфріївського РПК [7]. На цій посаді Іван Олександрович перебував кілька місяців. А вже 10 січня 1945 року, за відмову їхати на роботу в західні області України, його звільнили з цієї роботи [8]. Цікаво, що в рішенні бюро Кіровоградського обласного комітету партії прізвище звільненого написали як І. О. Сухомлинський, хоча раніше затверджували на посаді І. О. Сухомлинського.

А от його брат Василь Олександрович 27 вересня 1945 року досяг ще одного щабля у своїй службовій кар'єрі: його затвердили ще й членом Онуфріївського РВК. У протоколі засідання бюро обласного комітету партії Василь Олександрович був записаний В. О. Сухомінським [9]. Членом Онуфріївського РВК та завідувачем районного відділу народної освіти Василь Олександрович пробув до 18 березня 1948 року. З цього дня свою посаду залишив за власним бажанням (через хворобу). Звільнення, за тогочасною практикою, затвердили на бюро Кіровоградського обкому партії. Весною 1948 року звільняли Сухомлинського Василя Олександровича [10]. Хоча кількома роками раніше на цю посаду призначали В. О. Сухомінського.

Нині незрозуміло, чому впродовж відносно дуже короткого проміжку часу прізвище Сухомизьський трансформувалося спочатку у Сухомінський, а потім – у Сухомлинський.

На той час держава була тоталітарною, тож контроль за настроями і поведінкою громадян, за всіма без винятку гріями тогочасного

життя, а тим більше – за діяльністю низових органів влади, був усеосяжним. Нині доволі непросто з'ясувати, навіть маючи у своєму розпорядженні документи тієї епохи, що змусило, наприклад, Онуфріївський РК КПУ вивчати папери щодо прийому до лав більшовицької партії особу з одним прізвищем, а затверджувати членом партії, хоч і ту ж саму людину, але писати її прізвище суттєво по-іншому. Така плутанина в написанні прізвищ характерна і для Кіровоградського обкому партії: чергування прізвищ Сухомлинські-Сухомінські щодо обох братів у протоколах рішень бюро, що стосувалися призначень і звільнень, перетворилося ледь не на норму. Прикметне те, що на засідання бюро кандидатам у члени партії чи претендентам на нові посади доводилося перебувати особисто. Будь-яких заперечень з приводу неправильного озвучення чи написання їхніх прізвищ членам бюро від них не надходило.

А щодо видатного педагога сучасності, то він, на думку краєзнавця І.Петренка, що сформувалась у результаті його архівних досліджень, народився в родині Сухомизьських, до війни та деякий час після неї був Сухомінським, а в історію світової педагогіки увійшов як Сухомлинський. Причин такого перетворення прізвища ми, схоже, не з'ясуємо ніколи, хоча якісь особисті причини на це у Василя Олександровича, без сумніву, були.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКіро). Ф. П-429. - Оп. – 2. - Спр. - 1199. - Арк. 1-4.
2. ДАКіро. Ф. Р-730.
3. ДАКіро. Ф. П-402, Оп. – 3., Спр. 528, Арк. 1,2.
4. ДАКіро. Ф. П-402. - Оп. – 3. - Спр. 528. - Арк. 2 зв.
5. ДАКіро. Ф. П-402. - Оп. – 3. - Спр. 528. - Арк. 3,4,6.
6. ДАКіро. Ф. П-429. - Оп. – 4. - Спр. 26. - Арк. 103.
7. ДАКіро. Ф. П-429. - Оп. – 4. - Спр. 4. - Арк. 24.
8. ДАКіро. Ф. П-429. - Оп. – 4. - Спр. 114. - Арк. 40, 41.
9. ДАКіро. Ф. П-429. - Оп. – 4. - Спр. 128. - Арк. 108.
10. ДАКіро. Ф. П-429. - Оп. – 4. - Спр. 518. - Арк. 51.
11. Містична трансформація прізвища педагога Сухомлинського / Сто років тому/ Поліщук В. Кропивницький, 2017. 143 с. С.24-26. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/polishuk/100rokiv.pdf>
12. Мостова Т. У Сухомлинського було надзавдання – служити Дитині (До 85-річчя від дня народження). *Урядовий кур'єр*. 2003. 16 жовтня.
13. В.Г.Кремінь. Василь Олександрович Сухомлинський і сучасна педагогічна наука. *В.О.Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія/упоряд. : О.В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, В.С.Курило, І. Д. Бех та ін. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. с. 504. С.13.*